

AZ ÉNEKES RIGÓ (TURDUS PHILOMELUS) ÉS A FEKETE RIGÓ (TURDUS MERULA) POPULÁCIÓS VISZONYAIBAN BEKÖVETKEZETT VÁLTOZÁSOK A CSOMÁDI ERDŐBEN AZ ELMŰLT 12 ÉV (1965—1976) ALATT

Dr. Horváth Lajos

Tizenkét éven keresztül (1965—1976) rendszeresen és sűrűn látogattam a csomádi erdőt, ahonnan sok irányú madártani megfigyelést gyűjtöttem össze. Ezek alapján változatos tárgykorú tudományos dolgozatokat közöltem már eddig is (Horváth, 1972, 1972a, 1974, 1975, 1975a, 1976, 1976a).

Több mint egy évtized alatt egybegyűlt adataim rendkívül érdekes — ökológiai, etológiai és urbanizálódás szempontjából is figyelemre méltó — jelenségekre hívták fel a figyelmemet az énekes rigóval és a fekete rigóval kapcsolatban.

Mind a két madárfaj meglehetősen gyakori itt, és miután lakott fészkeik könnyen megtalálhatók, a legpontosabb populációs adatok birtokába juthattam. Mielőtt rátérnék megfigyelési eredményeim részletes ismertetésére és levonnám a belőlük adódó következtetéseimet, röviden felvázolom a csomádi erdővidéket.

A csomádi erdő a Cserhát legnyugatibb darabja, de nincs közvetlen összefüggésben vele, hanem mintegy 10 km-es sík terület ékelődik a hegyvidéknek hozzá legközelebb eső részlete — a Gödöllői-dombvidék — és a Csomád—Göd közti halmok közé.

A kérdéses rigófajok megtelepedése és fészkelése szempontjából legfontosabb, hogy a túlnyomórészt akácós állományban mindenfelé nagyon sok a galagonyabokor. Az a tény, hogy a 2—3 km hosszú 1—1,5 km széles, erősen tagolt csomádi erdőnek mintegy huszad része fekete fenyő s itt-ott néhány kis tölgyerdőfolt tarkítja, a fekete rigók megtelepedését egyáltalában nem, az énekes rigókét pedig csak kis mértékben befolyásolta. Ugyanis a fekete rigók fészkeit főleg az erdei kocsitak, de még gyakrabban a korábbi, katonai hadgyakorlatok során ásott harcokcsifedezékek oldalában találtam. Csak nagyon kevés épült galagonyabokrokban, míg fákon egyetlenegy sem.

Ezek az érdekes ökológiai adatok főleg akkor szembetűnők, ha az énekes rigók fészkelési viszonyaival vetjük össze. Ezek legtöbbször galagonyabokorban fészkeltek. Elvértve találtam feketefenyőfán, tölgyfán, juharfán, akác-fán és rózserakásban is. Az utóbbi helyet a fákkal szemben előnyben részesítette; persze, csak téli erdővágásokat követő tavaszokon adódott erre alkalom, márpedig 12 év alatt csak néhány ilyen akadt.

A továbbiakban vizsgáljuk meg közelebbről a fészkelő fekete rigók és énekes rigók egymáshoz való viszonyát. A fészkelő rigópárok száma:

Év	Énekes rigó	Fekete rigó
1965	15	13
1966	17	12
1967	18	10
1968	18	9
1969	20	10
1970	21	8
1971	20	8
1972	22	7
1973	21	7
1974	18	8
1975	16	7
1976	24	6

A fenti adatok első pillantásra szeszélyes ingadozást mutatnak, és nem sokat lehetne belőlük leszűrni azon túl, hogy az énekes rigók a fekete rigókkal szemben szaporodóban vannak. Ez nyilvánvaló, mert míg a megfigyelések első évében (1965) csaknem egyenlő számban (15, 13) költöttek itt, addig az utolsó évben (1976) négyszer több volt a költő énekes rigópárok száma, mint a fekete rigóké (24, 6). Az ilyesmi már önmagában sem történhetett meg ok nélkül.

A jelenséget különböző természetű megfigyelési adatok birtokában lehet csak helyesen megokolni. Ilyenek az erdőirtás, a hétvégi-telep létesítése az erdő mellett; továbbá ezen fő tényezők nyomán kialakult helyzet más — a kérdéses két fajt közvetlenül érintő — változások az erdő életében. Például olyan versenytársak elszaporodása, amelyek a fészkelőhelyek vagy a táplálék szempontjából számításba jöhetnek, ismét más fajoknak az eltűnése a változások nyomán, esetleg egyéb, különlegesebb hatások (állatpszichológiai indítékok, urbanizálódási hajlam előtérbe kerülése stb.).

A hétvégi telep 1974-ben létesült, és 1975 tavaszán már észre lehetett venni mindkét faj esetében a telephez közel eső erdőrészekbe való tömörülést; a 16 énekes rigófészkek közül 5, a 7 feketerigó-fészkek közül 2 itt volt. Korábban ebben az erdőrészben (az Oldalhegy DK-i oldalában) csak egy énekes rigó és egy fekete rigó fészkel rendszeresen. Feltehetően a nagyobb biztonság vonzotta ide őket, mivel a ragadozómadarak és a szajkó az ember közelségét kerüli. Ezt igazolja az a tény is, hogy ezen a részen korábban mindig fészkeltek egy karvaly és néhány szajkó is; ezek, a hétvégi telep létesítése után 1975-ben és 1976-ban nem költöttek már ebben az erdőrészben.

Érdekes volt a nagy kiterjedésű erdőirtás hatása. 1976-ban — januárral kezdődőleg — a Magas-hegy déli oldalán és a Hátulsó-hegy nagy részén összefüggőleg, ezenkívül a Disznó-hegyen tarvágást végeztek. Ezzel a legöregebb akác (40—50 éves) nagy része eltűnt. Az irtásterületen kivágták az aljnövényként jelentkező galagonyabokrokat is. Érdekes volt megfigyelni, hogy ez a változás a csomádi erdő feketerigó-állományában igen kis (7-ről 6-ra csökkent a költő párok száma) változást idézett elő, míg az énekes rigók éppen ellenkezőleg feltűnően elszaporodtak (16-ről 24 párra). A léprigók pedig az előző évi (1975) 8 költőpárral szemben csak 2 párban maradtak meg. A furcsa jelenség kizárólagos okát a gépi favágással járó rendkívül erős és állandó zajnak tudom be, mert hiszen az erdő nagy része most is alkalmas volt az érintett fajok fészkelésére. A léprigóval szemben az énekes és a fe-

ketete rigó — úgy látszik — nem érzékeny az állandó, erős zajra, mert közvetlenül az irtásterület szomszédságában is megtelepedett, sőt a rózserakások miatt az énekes rigók még otthonosabban érezték magukat és a kivágott galagonyabokrok helyett ide fészkeltek.

Különösen érdekes, hogy a költő énekes rigópárok száma az 1972-es kulminálás után előbb lassan, majd rohamosan csökkent (21, 18, 16) és a tizenkét évi megfigyelés alatti csaknem legalacsonyabb (15) szintre esett vissza. Elteltben a léprigókkal, amelyeknek a száma ebben az időszakban fokozatosan emelkedett. A magyarázatot keresve arra a megállapításra jutottam, hogy az énekes rigók a léprigókkal táplálék szempontjából versenytársak lehetnek, mert a léprigók szembetűnő elszaporodása éppen az énekes rigók számának gyors csökkenését mutató évekre (1974, 1975) esett. Ugyanakkor a nagy erdőirtás évében (1976), amikor a léprigók száma hirtelen lecsökkent (8 párról 2-re), az énekes rigóké ugyanolyan váratlan mértékben megnövekedett (16 párról 24-re) és a tizenkét év alatti legmagasabb szintet érte el! A nagyobb agresszivitású és erősebb léprigók visszaszorították az énekes rigókat; viszont a külső, erős háborgatásra (gépi fűrészelés) sokkal érzékenyebbek, kitűnő példát szolgáltatva az állatpszichológia hatásos befolyásoló erejére.

A fekete rigók számát ezek a hatások egyáltalában nem befolyásolták (7, 8, 7, 6), csupán ezektől független, lassú csökkenő irányzatot mutattak. A költő fekete rigók megfigyeltetését a csomádi erdőben tehát aligha magyarázhatjuk mással, mint ennek a fajnak általános urbanizálódásával. Ugyanis egyre több fekete rigó települ be a városainkba, sőt a fővárosba is; így igen népes fészkelő még olyan kis (keskeny) parkban, mint a XIII. kerületi Szent István park, ahol magas hársfákon fészkel, tekintve, hogy alkalmas bokrokat nem talál. Kitűnő példa ez egyben a kiváló alkalmazkodóképességre ezen a téren is, hiszen a csomádi erdőben éppen fán nem fészkel egyáltalában, sőt még bokorban is ritkán, hanem a földön (partban), amit az emberi településekbe ékelt kertekben nem tehet meg. Ilyenféle érvekkel és tényekkel magyarázzuk az erdők feketerigó-állományának csökkenését, amelyet a csomádi erdőben észlelt változások is megerősítenek.

Bár a jelen vizsgálat tárgya nem a léprigó, mégsem hagyhattuk figyelmen kívül, mert az énekes rigó—fekete rigó populációs viszonyát nélküle — mint láttuk — aligha lehetne megmagyarázni.

További alapos vizsgálat tárgya lehetne, hogy a fekete rigók urbanizálódását (betelepülését a városokba) a parkok pázsitjainak földigiliszta-bősége vagy a díszcserjék és díszfák bőséges bogyótermése mozditja-e elő. Ugyanakkor ezeknek az alapvetően fontos táplálékoknak az erdőkben való megfigyeltetésük is hozzájárul-e ehhez. Az urbanizálódási folyamat vizsgálata nagyon körültekintő gondosságot igényel, és aligha elégedhetünk meg egyetlen, bár látszólag főmotívumnak, a nagyobb biztonságnak a keresésével.

A madarak populációs változása, már az elmondottak alapján is, szerves összefüggésben van az urbanizálódási folyamatokkal. Ha szem előtt tartjuk, hogy az egyre rohamosabban szaporodó emberiség, a hallatlan mértékű iparosodás és mindkettő nyomában járó városiasodás, azaz a lakosságnak városokba, metropoliszokba, megapoliszokba való tömörülése, egyre kevesebb teret biztosít a madaraknak, akkor könnyen beláthatjuk, hogy nincs más választásuk, mint a pusztulás vagy a megváltozott viszonyokhoz való alkalmazkodás.

A csomádi erdő rigópopulációs változásaira vetítve a most elmondottakat, kitűnik, hogy a fekete rigó egyre inkább közeledik az emberhez — városi madárrá válik —, szinte „tervszerűen kiüríti” eredeti természetes otthonát. Az énekes rigó pedig — legalábbis egyelőre — elfoglalja a felszabadult ökológiai teret, amelyet még csak nagyobbá tesz más versenytársak (léprigó) állatpszichológiai érzékenységből történő visszahúzódása. Az összefüggések bonyolultak; kibogozásuk, megfejtésük hosszú adatgyűjtő időt, a terep viszonyainak kitűnő ismeretét igényli. A jelen vizsgálat tényeken alapuló gondolatfűzése utat keres a madarak populációs változásai számára. Ezek ismeretében természetvédelmünk is ésszerűbbé, hatékonyabbá válhat.

A továbbiakban tömören, inkább összefoglalásszerűen szeretnék rámutatni azokra a hatásokra, amelyek az énekes rigó és a fekete rigó populációs viszonyában, annak megváltozásában érvényre jutottak. Ezzel egy korszerű biológiai kérdésben szeretnék irányt mutatni és további, hasonló természetű kutatásokra ösztönözni.

A csomádi erdőben az elmúlt 12 év alatt bekövetkezett populációs változásokat az énekes rigó és a fekete rigó esetében a következő változások indukálták:

1. nagy kiterjedésű tarvágás, amelyik az aljnövényzetet sem kímélte,
2. hétvégi-telep (nyaralóhely) létesítése közvetlenül az erdő szélén, meg lehetőségen hosszú darabon (korábban itt nagy kukoricatábla volt),
3. a gépesített fakitermelés rendkívül erős zaja,
4. a fészkelő (karvaly, szajkó) és táplálkozási (léprigó) versenytársak eltérő érzékenysége az erősen megváltozott viszonyokkal szemben,
5. a nagyobb fokú biztonság keresése (fekete rigó, léprigó, zöldike, meggyvágó, búbos banka, szürke légykapó),
6. a természetes ellenség visszaszorulása (héja, ölyv) az emberi tevékenységek előrenyomulásának hatására,
7. a hétvégi telep mellett kialakult „háztáji” avifauna hatása; a léprigók, zöldikék rendkívüli elszaporodása, illetve a környékre való sűrűsödése; a barázdabillegető, a balkáni gerle, a balkáni fakopáncs, a kerti rozsdafark, a szürke légykapó, a füsti fecske, a meggyvágó, a nyaktekeres, a seregély, a búbos banka, a lappantyú megjelenése és fészkelése a telep körüli erdőrészekben.

Irodalom — References

- Balogh J. (1953):* A zootológia alapjai. Grundzüge der Zoözoologie. Budapest, 248 p.
- Balogh, J. (1958):* Lebensgemeinschaften der Landtiere. Budapest, 560 p.
- Bochenski, Z. (1968):* Nesting of the European Members of the Genus *Turdus* Linnaeus 1758 (Aves). Acta Zool. Cracov., vol. 13. 349—440 p.
- Dice, L. R. (1952):* Natural Communities. Ann Arbor, X + 547 p.
- Horváth, L. (1956):* Communities of Breeding Birds in Hungary. Acta Zool. Hung., vol. 2., 319—331. p.
- Horváth L. (1959):* A szegélycönózis elve a madarak fészkelőközösségében. The Principle of Marginal Coenoses in the Nidifying Communities of Birds. Vertebr. Hung., vol. 1. 49—57. p.
- Horváth L. (1970—71):* A csévharaszi erdővidék madárvilágában bekövetkezett változások az elmúlt 30 év alatt. Änderungen in der Vogelwelt des Waldgebietes von Csévharaszt in den letzten 30 Jahren. Vertebr. Hung., vol. 12. 37—49. p.
- Horváth L. (1972):* A léprigó (*Turdus viscivorus* Linnaeus) élettörténete Magyarországon. The Life History of the Mistle-Thrush (*Turdus viscivorus* Linnaeus) in Hungary. Vertebr. Hung., vol. 13. 87—103. p.